

KIRGIZ TÜRKLERİNİN YAŞAYAN ÖYKÜSÜ: *MANAS DESTAN*’NDA
KADIN TİPOLOJİLERİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

The Living Story of the Kyrgyz Turks: Women's Typologies and Gender in
the Manas Epic

Erdi DEMİR

Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Doktorant
edemir.akdeniz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3227-5984>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute-
AİCUSBED 8/1 Nisan/April 2022 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	02.02.2022
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	25.03. 2022
Sayfa Aralığı- <i>Page Range</i> :	186-204
Doi Numarası- <i>Doi Number</i> :	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.1067321

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

KIRGIZ TÜRKLERİNİN YAŞAYAN ÖYKÜSÜ: *MANAS DESTANI*'NDA KADIN TİPOLOJİLERİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

The Living Story of the Kyrgyz Turks: Women's Typologies and Gender in the Manas Epic

Erdi DEMİR

Öz

Çalışmanın konusu *Manas Destanı*'nda kadın tiyolojileriyle ilgilidir. Kırgız Türk kültürü kimliğinin yansıması olan *Manas Destanı*, kadın kimliği, kadınların toplumsal yaşamda temsil biçimleri, aile ve evlilik kurumları hakkında zengin veriler sunmaktadır. Araştırmanın amacı, Kırgız Türk toplumunda kadının statüsü ve toplumsal konumunu sorgulamak, kadın kimliğinin ne şekilde inşa edildiğini ortaya koyabilmektir. Araştırmada tarama modeli kullanılarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Tarama modelinde ele alınan konu, tipler, mekân ve zaman kendi koşulları ve dönemi içerisinde değerlendirilmeye özen gösterilmiş ve toplanan veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Bulgu olarak kadınlar sergiledikleri davranış ve sosyal eylemlerine göre *Alp Tipi Kadın*, *İdeal eş ve anne tipi kadın*, *Yardımcı (Sembolik) Tip Kadın* olarak üç tip altında incelenmişlerdir. Alp Tipi Kadın, savaşçı ve cesur özellikleriyle ön plana çıkarken, İdeal eş ve Anne Tipi Kadınlar, toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumlu, itaatkâr, kanaatkâr, uysal ve çok eşliliği benimseyen tipler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Manas Destanı*, kadın tiyolojileri, toplumsal cinsiyet, ataerkillik, kadın kimliği.

Abstract

The subject of the study is related to the typologies of women in the Manas Epic. The Manas Epic, which is a reflection of the identity of Kyrgyz Turkic culture, provides rich data on women's identity, the way women are represented in public life, family and marriage institutions. The aim of the research is to question the status and social position of women in Kyrgyz-Turkish society and to reveal how Women's identity is constructed. In the research, the document review method was used using the screening model. The subject, types, place and time discussed in the screening model were taken care to be evaluated under their own conditions and period, and the collected data were analyzed descriptively. As a result, women were examined under three types as Alpine Type Women, Ideal wife and mother type women, Auxiliary (Symbolic) Type Women according to their behavior and social actions. The Alpine Type of Woman came to the fore with her warrior and courageous qualities, while the Ideal wife and Mother Type of Women became the types who were compliant with gender norms, obedient, opinionated, docile and embraced polygamy.

Keywords: Manas Epic, women's typologies, gender, patriarchy, women's identity.

Giriş

Manas Destanı, Kırgız Türklerinin yaşam biçimleri, değerler sistemi ve kültürel unsurları hakkında bilgiler içeren dünyanın en uzun destanlarından birisidir. Destan, Kırgızistan halkının toplumsal tarihi hakkında özgün bilgiler sunması açısından Kırgız Türklerinin milli kimliği niteliğindedir. Manas, temsil ettiği fikir geleneği ve düşünce yapısı ile Kırgız Türklerinin toplumsal hafızasını yansıtan psikolojik, siyasi ve kültürel motivasyonları bulunan aktüel bir halk ürünüdür (Beşirli & Ünal, 2015, s. 8).

Manas Destanı, kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet disiplini açısından zengin bir içeriğe sahiptir. *Manas Destanı*'nda kadının sosyal statüsü, konumu, evlilik biçimleri, başlık (kalın) parası, kız isteme merasimleri, aile hayatı hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır. Destanın oluştuğu dönemler dikkate alındığında İslamiyet etkisinde gelişen bir olaylar dizisi görülmektedir. Nitekim Türk toplumunda din, sosyal hayatı şekillendiren önemli bir sosyal kurumdur (Ögel, 2001, s. 247, 250). Destandaki Kırgız Türklerinde kadının sosyal statüsünün din faktörü, coğrafi koşullar, yaşam biçimi, toprak sistemi, devlet ve yönetim sistemiyle yakın bir ilgisi bulunmaktadır (Doğan, 2012, s. 175). Genel olarak bakıldığında Türk destanlarında kadının toplumsal konumu, Yunan, Mısır medeniyetlerinden, Hristiyan Batı dünyasından ileri düzeydedir. İnsan haklarına ve kadına değer verilmeyen, kadınların cadılaştırıldığı; kötülüklerin, uğursuzlukların kaynağı görüldüğü toplumların aksine Türk destanlarında yer verilen kadınların konumları daha güçlüdür (Kara Düzgün, 2014, s. 653). Kadınların göçebe ya da yerleşik bir yaşam biçimine sahip olması sonucu değiştirmemiştir. Kadınlar, toplumsal bir varlık olup toplum içinde kimlik kazanmaktadırlar. Dolayısıyla neslin devamı, ahlaki etkenler, gelenek ve görenekler, ekonomik etkenler sebebiyle kadınların yaşı olgunlaştığı zaman aile kurması beklenmektedir. Kadınların doğrudan aile kurumu içinde konumlandırılması bu şekilde yorumlanabilir. Gökalp'e (1976, s. 293) göre eski Türklerde "*Pederi Aile*" biçimi yaygındır. Pederi aile, ataerkil aile sistemi değil tam tersine erkek ve kadının eşit olduğu, özgürlükçü bir aile tipini temsil etmektedir.

Manas Destanı'nda kadınların eylem ve tutumları, erkekler ile sosyal ilişkileri incelendiğinde derin bir ataerkil anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Destanda kadınlar farklı şekilde karakterize edilmişlerdir. "Birincisi, kadınlar ikinci eş, cariye, savaş sonucu ganimet olarak elde

edilme, başlık (kalın) parasıyla verilen birer nesne olarak sunulmuştur.” Hane ya da çadır içinde konumlu, tencere, kaşık temizliği, dokumacılık, çocuk bakımı ile ilgilenen “*ideal eş, sevgili, anne kadın tipi*”, toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumlu eylem ve davranış kalıplarıyla göze çarpmaktadır. İkincisi, erkekle beraber savaş meydanında at binip, düşman kovalayan, kılıç sallayan, ok atan “*Alp Tipi Kadın*”dır. “*Alp Tipi*” coğrafi mekânın, sosyolojinin ürettiği sadece bir sıfat değil, milli kimliği, ahlaki olgunluğu, sahip olduğu sosyal erdemleriyle saygın bir karakteri temsil etmektedir. Cesur ve savaşçı özellikleriyle ön plana çıkan Alp Tipi erkeklere özgü değildir. Tam tersine *Manas Destanı*’nda “*Alp Tipi Kadına*” sıkça yer verilmiştir. Türk boylarının yaşadıkları coğrafi mekân, sosyal koşullar ve dinleri değişmiş olsa dahi “*Alp Tipi*” kadın değişmemiştir (Koç, 2017, s. 151). Üçüncü tip ise “*Sembolik Yardımcı Tip*” olarak adlandırılan, büyü yapan, rüyalar gören, savaşlarda ortaya çıkan (kırk kız, yardımcı yedi kız), dedikodu yapan ve düşmanlık besleyen yardımcı kadın tipleridir. Ana kadın karakterlerin yanında yer alan, ismi anılmayan yedi savaşçı kız ya da kırk kız, Çinli kadın pehlivan bunlardan birkaçıdır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Manas Destanı taşıdığı maddi ve manevi kültürel unsurları ve uzunluğu ile Kırgız Türk toplumunun millî kimliğini yansıtan bir mirastır. Destan sayesinde Kırgız Türklerinin toplumsal tarihi ve yaşam kültürü hakkında bilgi sahibi olabilmek mümkün olmuştur. Destanda Kırgız toplumunun savaşları, yaşam biçimi, aile yapıları, evlilik türleri, üretim teknikleri, mekânları, inanç ve gelenekleri ve değerler sistemi mitolojik unsurlarla anlatılmıştır. Araştırmanın amacı, *Manas Destanı*’nda yer alan kadınların toplumsal statüsü ve konumları hakkında bilgi sahibi olmak, *Manas Destanı*’nda toplumsal cinsiyet açısından kadın kimliğinin nasıl inşa edildiğini tespit edebilmektir. Bu tespiti yapabilmek için olayların ve durumların genellikle merkezinde yer alan ama ismi söylenmeyen han kızı, bey kızı, yiğit kız gibi ifadelerle hitap edilen (Günay, 1998, s. 61) ve ismi sayılan kadınlar mekân, zaman, tutum ve eylemlerine göre temalara ayrılarak tipolojileri oluşturulmuştur. Bu bağlamda kadınların toplumsal işlevi ve konumları hakkında anlayış geliştirmek, elde edilen verileri yordamak ve anlam çıkarmak, deneye dayalı bilgi üretmek hedeflenmiştir.

Araştırmada tarama modeli kullanılarak, olaylar, nesnelere, bireyler kendi zaman, mekân ve tarihî koşullarına göre betimsel olarak incelenmiştir (Karasar, 2002, s. 77). Tarama modelinin temel amacı, geçmişteki veya etkisi devam etmekte olan nesnelere, durumları, bireyleri olduğu gibi kendi

koşulları içinde tasvir etmektir. Araştırmının veri toplama tekniği doküman incelemesidir. Doküman incelemesi, incelenen dokümanlarda araştırılması hedeflenen veri, kavram veya nesnelere hakkında düzenli ve sistematik biçimde verilerin bulunması, seçilmesi, değerlendirilmesi sürecidir (Özkan, 2019, s. 2; Demir, 2021a, s. 323). Bu sayede kavramlar veya nesnelere hakkında ilişki kurmak mümkün olabileceği gibi kavramlar arasında anlam ve biçim olarak temalara ayırabilmek mümkün olacaktır.

Araştırmada, doküman incelemesi tekniği ile elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi, sistemsiz ve düzensiz verilerin anlam ve içerik bütünlüğü oluşturacak şekilde sistemli hale getirilmesi sürecidir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 49). İçerik analizinde amaç, verileri anlam ve şekil yönünde sınıflandırmak, kavramlar oluşturmak ve kavramlar arası ilişkiler ağını incelemektir (Tavşancıl ve Aslan 2001, s. 37). Bu bağlamda kavramlar arası ilişkileri zengin bir yorum gücüyle kıyaslayarak deneye dayalı bilgi geliştirmek, anlayış ve bakış açısı oluşturmak, çözümlenmiş içerik analizinin özelliklerindedir (Demir, 2021b, s. 309). Kadın karakterlerin mekân, zaman, tutum ve eylemlerine göre tipolojileri oluşturularak temalara ayrılmıştır. Kadın karakterler özelliklerine ve eylem biçimlerine göre ata binen, ok atan, güreşen, savaşçı ve cesur özelliğine göre Alp Tipi Kadın tipolojisi oluşturulmuştur. İkinci olarak toplumsal cinsiyet normlarıyla uyumlu (hane içi görevleriyle temsil edilmiş, çocuk bakımı, hane temizliği, bulaşık yıkama, yemek yapma, hanede misafir ağırlama, erkek yokken onu temsil etme), annelik rolleriyle yüceltilmiş, sadık ve itaatkâr eş rolleri gibi özellikleriyle ideal eş ve anne tipi kadın tipolojisi oluşturulmuştur. Son olarak, kısmen alp tipi kadın ile ideal eş ve anne tipi kadının özelliklerini taşıyan, pasif ve edilgen rolleriyle ismi sayılmayan, dedikodu yapan, beddua eden yardımcı sembolik tip kadın tipi oluşturulmuştur. Nitekim *Manas Destanı*'nda dedikodu mekanizması önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Manas Destanı

Manas Destanı'na ilk olarak 1849 yılında Franel isimli bir Rus vatandaşı tarafından hükümete sunulan raporda yer verilmiştir. Sonrasında Çokan Valihanov tarafından keşfedilen *Manas Destanı*, *İzvestiya* isimli bir bilimsel dergide yayımlanan makalede anlatılmıştır (İnan, 1992, s. 5). 1869 yılında Rus Türkolog Wilhelm Radloff tarafından derlenerek 1885 yılında yayımlanmıştır (Reichl, 1995, s. 32; Harvilahti, 1995, s. 282). *Manas Destanı*'nı, ilk Türkçe'ye çeviren Emine Gürsoy Naskali olmakla beraber (1995) sonrasında Abdülkadir İnan ve Naciye Yıldız tarafından Türkiye

Türkçesine çevrilmiştir (Akyüz, 2010, s. 171). Bugün tercüme edilerek basılan yapıtlar, yaklaşık 500.000 mısralık *Manas Destanı*'nın özeti niteliğindedir.

Manas Destanı'nda, Manas'ın dünyaya gelişi, gençliğe girişi, kültürel motiflerle isim almayı hak ederek gençliğe girişinden bahsedilmektedir. Diğer bölümlerinde Manas'ın evlilik hayatı, liderliği, düşmanlarla mücadelesi ve ölümü anlatılmaktadır (Seyitoğlu, 1995, s. 8). Manas'ta Müslüman Kırgız Türklerinin, Maniheizm ve Budizm gibi dinleri benimsemiş Karahitaylar, Moğollar ve Çinliler ile yapılan mücadeleleri destansı bir şekilde anlatılmaktadır (Gürsoy Naskali, 1995, s. 288). Destanda anlatılanlardan yola çıkarak Orta Asya'daki Türk boylarının dışında Moğol, Sibiry ve Çin toplumlarının etnografyası, toplumsal hayatları hakkında da bilgiler verilmesi bakımından önem arz etmektedir (Beybutova, 1995, s. 194). Destanın birçok yerinde Kırgızların İslamiyet'i benimsemiş bir toplum olduğuna vurgu yapılmakla beraber Kırgız Türklerinin günlük yaşamlarında Şamanizm'in izleri görülmektedir. Destan'dan anlaşılacağı üzere Kırgız Türklerinin göçebe bir toplum yapısı vardır. Yerleşik bir yaşam, ibadethane, cami ya da mescitten bahsedilmemiş olması şekli bir Müslümanlık anlayışının olduğunu göstermektedir (Enginün, 1995, s. 166). Destan'da bahsedildiği üzere Kırgız Türklerinin mevsimlik göçlerinde at ve hörgüçlü deve kullandığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında Kırgızların küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, avcılık ve toplayıcılık yaparak hayatlarını sürdürmüşlerdir (Çakmak 2009, s. 180). Nitekim Türk halk kültüründe konargöçer yaşam tarzının kendine özgü kültürel karakteristikleri, ekonomik sistemi, toplumsal pratikleri bulunmaktadır (Uslu, 2010, s. 82; Demir, 2022, s. 341).

Küçük çocuklar çobanlık, toplayıcılık, avcılık işlerini yaparken kadınlar el emeği gerektiren dokumacılık gibi işleri yapmışlardır. Savaşlar ve ganimetler Kırgız boylarının önemli gelir kapısından birisini oluşturmuştur. Erkek çocuklarının savaşlarda kendini göstermesi, yiğitliğini ispat etmesi ve isim alması önemli bir erkeklik testidir. Nitekim isim alma ritüeli sosyolojik olarak erkeklığe adım atma süreci olarak yorumlanabilir (Gökalp, 1976, s. 296). Sürek avları, toylar, şölenler ve eğlenceler Kırgız toplumun müşterek sosyal faaliyetlerindedir. Bu bağlamda Kırgız Türklerinin, sosyal ve ekonomik hayatı bireysellikten çok dayanışma kültürü üzerine şekillendiği görülmektedir. Mehmet Kaplan'a (1985, s. 67) göre, *Manas Destanı*'nın oluşmasında iki temel motivasyon bulunmaktadır. Birincisi sadece Kırgız boylarının değil tüm Türk boylarının milli bilinçaltı, ikincisi Türk boylarının sahip olduğu toplumsal hafızadır. Manas, sadece

ailesinin özgürlüğü ve refahı için mücadele eden bir aktör değil tüm Kırgız boylarının birleşmesi, ortak hareket etmesi, dayanışmanın oluşmasını sağlayan milli bir ruhu temsil etmektedir (Kıdırbayeva, 1995, s. 23; Türkmen, 1995, s. 110; Fedakâr, 1996, s. 258).

Manas Destanı ile Dede Korkut, Göç, Türeyiş, Oğuz Kağan destanları gibi birçok Türk destanında kullanılan mitolojik unsurlar ve kültürel motifler büyük benzerlik göstermektedir. Ad alma töreni, ganimet anlayışı, toylar, süre avları, rüya motifleri, sosyal yaşam, aile hayatı, evlilik biçimleri, ant içme biçimleri, Alp tipleri *Manas Destanı* ile diğer destanlarla ortak unsurlar olarak sayılabilir. Bu durum yazılı ve sözlü kültürün korunarak aktarıldığını göstermektedir (Caynakova, 1995, s. 152). Destanda vatan sevgisi, yurdu korumak, milli birlik ve dayanışma, milli kimliği koruyarak gelecekte var olma arzusu bir takım imgeler, mitolojik unsurlar ve aktörler yoluyla anlatılmıştır (Çorotegin, 1995, s. 161).

Alp Tipi Kadın

Türk destanlarının birçoğunda ortak unsur olarak ön plana çıkan tiplerin başında Alp tipi gelmektedir. Alp Tipi, Orta Asya bozkırları ve göçebe yaşam biçiminin ürettiği bir kimliktir. Asya steplerinin koşulları, Orta Asya'daki kavimler arası mücadeleler at binmeyi, kılıç kullanıp ok atmayı zaruri kılmıştır (Uçak, 2013, s. 133). Kahramanlık, cesaret, savaşçı özellikleriyle bilinen Alp tipi, millî ideallere sahip, yurt sevgisi ve toplum menfaati için kendisini feda etmekten çekinmeyen bir anlayışa sahiptir (Bars, 2014, s. 347).

İlahi bir güçle, vatan ülküsüyle hareket eden Alp tipi, her zaman savaşa, saldırıya hazır durumda olmakla beraber yanında atlı yiğitleri bulunmaktadır (Yardımcı, 2007; Akyüz, 2010, s. 172). Oğuz Kağan, Dede Korkut ve *Manas Destanları* başta olmak üzere Türk destanlarında ortak unsur olan Alp tipi, sadece savaşçı özellikleriyle değil, dürüstlük, adalet ve doğruluk gibi sosyal erdemlerin sembolüdür. Alp Tipi, erkeklere özgü bir tip değildir. Bunun yanında cesaretli ve savaşçı özelliklerin kadınlarda arandığı bir toplumu idealize etmektedir (Kaplan, 1951, s. 100). Alp tipi, askerî bir sınıfa işaret eden bir kavram olmakla beraber, İslam dininin cihat ve gaza anlayışlarıyla kutsal bir amaç taşıyan Türk-İslam sentezi haline gelmiştir (Köprülü, 1993, s. 382).

Türk destanlarında genel olarak Alp Tipi, olağanüstü mitolojik unsurlar taşıyan bir ritüel ya da hayır duaları sonrasında dünyaya gelmektedir. Kırk gün içinde doğup büyüme, çiğ et, çorba ve kımız isteme adetleri bulunan Alp tipi, toplumun ve milletin menfaatleri için kendisini

feda eden, vatan aşkı ve millî ideallerle kutsanmış bir tiptir (Çobanoğlu, 2007, s. 101). Alp tipi, taşıdığı sosyal vasıflarının dışında gerçek bir karakter kazanmış, isim olarak birçok Türk devletinin kurucuları, ordu komutanları tarafından isim halini almıştır. Alp Tigin, Konuralp, Alparslan, Gündüzalp bunlardan birkaçıdır (Döğüş, 2015, s. 129). *Manas Destanı*'nda Alp Tipi kadın karakterlere; Manas'ın eşi Kanıkey, Manas'ın annesi Çıyırdı Hatun, Almambet'in annesi Altın Ay, Er Kökçe'nin eşi Ak Erkeç örnek gösterilebilir. Nitekim Kanıkey 'in at binip zırh kuşanarak eşi Manas'ı Kökçe Köz ve adamlarından kurtarmış olması, Almambet'in annesi Altın Ay Hatun'un Almambet'i kurtarmak için atına binerek, ok ve yayı ile düşmana saldırmış olması, Ak Erkeç vatana bir kahraman kazandırmak için kendisini feda etmiş olması bu durumu doğrular niteliktedir. *Manas Destanı*'nda kadın Alp Tipi, genellikle düşmana esir düşen eşi ya da oğlunu kurtarmak için kılıcını ve okunu kuşanıp cesur bir savaşçı olarak düşmana saldırmıştır.

“Manas'ın Kanıkey ile Evlenmesi” bölümünde Manas'ın yiğitlerinden Ak Balta Oğlu Çubak Alp, Temir Han kızı Kanıkey ile karşı karşıya gelmektedir. Manas, Çubak Alp'i göndererek Kanıkey'in gücünü sınımış, Kanıkey'in kendisiyle evlenebilecek kadar denk olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Kanıkey, zırhını kuşanmış, süngüsüyle dişi kaplan gibi Çubak Alp'e saldırmıştır. Çubak Alp kaçarak canını zor kurtarmıştır (İnan, 1992, s. 36). Kanıkey, at binen, savaşçı, güçlü ve hünerli bir Alp Kadındır. Canını bile vermektan korkmayan Alp Kadın Tipi'nin diğer örneğine “Kanıkey'in Manas'ı Ölümünden Kurtarması” bölümünde rastlanmaktadır. Manas, Kalmuklulara esir düşünce eşi Kanıkey “Saç örgüsünü toplayıp tepesine bağlamış, Manas'ın silahlarını takınarak, zırhını giyip” düşmana hücum etmiştir (İnan, 1992, s. 43). Arslan gibi düşmana saldıran Kanıkey, eşi Manas'ı Kökçe Köz'ün adamlarının elinden kaçırmış, ağır bir yara almasına karşın mücadelesinden vazgeçmemiştir. Kalmuklar tarafından yakalanarak kuyuya atılan Kanıkey, yiğit, tipik bir Alp Tipi Kadını temsil etmektedir. Manas'ın aziz hatırası ve on iki yaşına basan oğlu için düzenlenen toyda, bir at yarışı yapılmıştır. Tüm yiğitler hünerini sergilemiş, vefat eden Manas'ın eşi Kanıkey “Taytoru” isimli atıyla koşuya katılmış tüm erkeklere meydan okumuştur (İnan, 1992, s. 136). Altmışınca sırada yer alan Kanıkey'e vefat eden eşi Manas'ın ruhu yardım etmiş, Kanıkey, Otuzuncu sıraya yükselmiştir. Akabinde Manas'ın ruhu koşuya katılan diğer yiğitlere ulaşmış ve Allah'ın yardımıyla Kanıkey'in Taytorusu yarışı kazanmıştır (İnan, 1992, s. 137).

“Semetey’in Ölümü veya Kaybolması” başlıklı bölümde Kanıkey, yaşlanmasına rağmen mücadelecisi ruhu, kararlılığı ve savaşçı özelliklerini korumuştur. Uzun süre kendisine kötülük yapan Kañçora’dan büyük intikam alan Kanıkey Hatun: “Şu Kañçora zalimin bir kaşık kanını ver de içeyim ve içtikten sonra öleyim” diyerek eline pulat kılıç alıp Kañçora'yı iki parça yapmış, doya doya kanını içmiştir” (İnan 1992, s. 172-180).

“Kalmuk Hanı Aziz Han ve Oğlu Almambet” isimli bölümde Çinli ve Kalmuklu komutanların Almambet’i tuzağa düşürüp yakalayacağı sırada Almambet’in annesi Altın Ay tipik bir Alp Tipi kadın olarak ortaya çıkmaktadır. Almambet “Birden at üzerinde silahlı anası Altınay’ı gördü. Anası oğlunu kuşatan düşmanlara, yavrusunu yakalayanlara saldıran dişi kaplan gibi, hücum ederek, düşmanın safını yardı, Almambet muhasaradan kurtulup kaçmayı başardı.” (İnan, 1992, s. 28). Oğlu ya da eşi için kendini feda etme, düşmanların elinden esir kurtarma, kocası ya da erkek çocuğunun onurunu temsil etme Alp Tipi Kadının genel özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Manas ve diğer Türk Destanlarında erkek Alplerin kasten ya da bilmeyerek ihmalleri sonucu düşmana esir düşme, ihmalkârlık, saldırıya maruz kalma gibi olaylar önemli yer tutmaktadır.

Vatanın bekası için kendisinden vazgeçen diğer Alp Tipi Kadın, Er Kökçe’nin eşi Ak Erkeç’tir. Almambet ile Er Kökçe’nin eşi Ak Erkeç arasında gizli bir aşkın olduğu, ikilinin gizlice buluştuğu dedikoduları duyulmuştur (Akyüz, 2010, s. 174). Ak Erkeç, eşi Er Kökçe’ye “Bana inanmaz, güvenmezsen beni öldür de Almambet’ten ayrılma, halkına, sana bir kahraman kazandırmak için bir Kıpçak kadını kurban olsun!” demiştir (İnan, 1992, s. 30). Netice itibariyle düşman tarafından dedikodu mekanizması destandaki olayların gelişim aşamalarında önemli yer tutmaktadır. Alp Tipi Kadınlar, vatan sevgisi, millet sevgisinin en kutsal toplumsal erdemlerden olduğunu göstermektedir (Kaplan 2004). Alp Tipi Kadın toplumun menfaatlerinin bireylerin çıkarlarından daha üstün olduğunun bir yansımasıdır. Cesaret, dürüstlük, doğruluk ekseninde hareket eden Alp Kadın Tipi, bozkır sosyolojisinin ürettiği ideal bir kimliktir. Yapıtta Çinli Kadın Pehlivan’dan bahsedilmesi (İnan, 1992, s. 63) Kanıkey’in Çubak Alp’e "Erkek isen kaçma!" diye bağırması ataerkil bir toplumun varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim erkeksen kaçma ifadesiyle erkeklerin, kaçmaz, korkmaz, cesur ve yiğit oldukları mesajı verilmiştir. Bu ifade savaşçı kahramanlık özelliklerinin sadece erkeklere özgü olmadığını izdüşümü olarak yorumlanabilir.

İdeal Eş, Sevgili, Anne Kadın Tipi

Manas Destanı, Türk düşünce dünyası ve toplumsal yaşamında kadınların sosyal statüsü, gelenek ve görenekleri, yaşam biçimini yansıtmaları açısından büyük öneme sahiptir. Kadınlardan güzel kız, cariye, hatun, ikinci ya da üçüncü eş, dişi kaplan olarak bahsedilmesi destandaki cinsiyet algısını ortaya koyması açısından önemlidir (Kara, 2020, s. 366) *Manas Destanı*'nda, kadınlar Alp Tipi Kadın ve toplumsal cinsiyet rolleriyle temsil edilen İdeal Kadın tipleri olarak göze çarpmaktadır.

Destandaki İdeal Kadın Tipi, zor durumda kaldıkları zaman eşini ya da oğlunu kurtarma, eşleriyle birlikte sıkıntılara katlanma, örf ve adetlere itaat etme, erkek çocuk dünyaya getirme, annelik, hane odaklı temizlik, yemek işleri gibi toplumsal cinsiyet rolleriyle temsil edilmektedir (Çakmak, 2009, s. 183; Akyüz, 2010, s. 175; Koç, 2017, s. 149). Destanda alplerin tek eşli olması gerektiği idealize edilmesine rağmen birçoğu çok eşlidir. Kadınların evlilik biçimlerine bakıldığında savaş ganimeti olarak erkeklere verildiği, pay edildiği anlaşılmaktadır (Enginün, 1995, s. 167). *Manas Destanı*'nda kadınların saygınlık ve statü kazanması erkek çocuk dünyaya getirme veya annelik rolleriyle mümkün olmaktadır. Nitekim çocuk doğurmak en büyük toplumsal erdemlerden biri sayılmaktadır. Cakıp Han, on dört senedir evli olduğu ve kendisine bir çocuk vermeyen eşine hitaben "mezarlı, yatırları yerleri ziyaret edip yalvarmadın, hayır duası edip çocuk istemedin. Çocuksuz, kısır, dul kadın meyvesiz odun ağacına benzer." (İnan, 1992, s. 6) diyerek tepkisini dile getirmiştir. *Manas Destanı*'nda İdeal Kadın Tipinin örf ve adetleri yerine getirmesi, kutlu ve özel günlerde dua etmesi, ritüelleri yerine getirmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü ideal kadın tipinin gelenekleri ve görenekleri yaşatması ona atfedilen önemli sorumluluklardan birisidir (Bayrak İşcanoğlu 2018, s. 364). Doğurma ve annelik yapma, erkeği bekleme ve ona kavuşma, kuma ile uyumlu olma, düşmanla mücadele etme, rüyada gelecekte haber alma gibi eylemler ideal eş, ideal anne tipi kadından beklenen davranışlardır (Fedakâr & Aksoy, 2019, s. 110).

On dört yıllık evliliğinin sonunda erkek çocuk dünyaya getiren Çıyırdı Hatun, *Manas* doğduktan sonra eşi tarafından kıymeti bilinmiş ve itibar kazanmıştır. Aynı durum Seytek'i doğuran Ayçörek Hatun ile Semetey'i doğuran Kanıkey Hatun için geçerlidir. Nitekim geleneklere göre erkek evlat, soyun devamını sağlamakta, kız evlat ise baba evinden ayrılacak misafir kimse olarak görülmektedir. İdeal eş, anne tipi kadınlar, zor zamanlarda eşlerine, çocuklarına sahip çıkan sadakatini gösteren tiplerdir

(Enginün, 1995, s. 176). Manas'ın ölümü sonrası Manas'ın eşi Kanıkey Hatun ve annesi Çıyırdı Hatun, Semetey'in dedesi Cakıp Han'ın torununa zarar vereceği düşüncesiyle Semetey'i gizlice Buhara'ya kaçırmışlardır (İnan, 1992, s. 134; Enginün, 1995, s. 174). Çünkü evlat, babanın emaneti, onun temsilcisidir. Evladın yaşaması ölen eşin hatırasının canlı tutulacağı anlamını taşımakla beraber oğul geleceğin teminatı olarak görülmektedir. Aynı şekilde Ayçörek Hatun, evladının canını almak isteyen Kızıyaz'a "Bu yavruyu öldürürsen kuğu giyimimi giyip uçar babama giderim. Öcümü senden alırım" diye tehdit etmiştir (İnan, 1992, s. 178).

Manas Destanı'nda dikkat çeken unsurlardan birisi de aile ve evlilik kurumu olmuştur. "Manas, toplum tarafından kabul gören geleneksel evlilik biçimini savunmaktadır. Bu evlilik biçiminin yanı sıra savaş ganimeti veya köle olarak alınan kadınlarla yapılan evlilikler hoş karşılanmamaktadır." (Sipahioğlu, 1998, s. 439) Nikâhlı olan eşler, toplum tarafından saygıyla karşılanırken cariyeye ve savaş ganimeti ile elde edilen kadınlar itibar görmemektedir. Destanda çok eşli evlilik hayatının yaygın olduğu görülürken, ölen erkeğin eşinin, kayın biraderlerinden birisiyle evlenmesi "levirat" söz konusudur. Eşi Manas'ı kaybeden Kanıkey, kayın pederi Cakıp Han tarafından "at ölse postu kalır, ağabey ölse yenge miras kalır." sözleriyle uyarılarak Manas'ın üvey erkek kardeşlerinden birisiyle evlendirilmek istenmiştir (Doğan, 2012, s. 190). Hatta Manas'ın üvey erkek kardeşlerinden Kobeş, küçük erkek kardeşi Abeke ile evlenmemesi halinde yengesi Kanıkey'in tüm malını, mülkünü, atlarını yağma edeceğini söyleyerek tehditte bulunmuştur (İnan, 1992, s. 131). Esasen levirat, İslamiyet öncesi Türk toplumlarında var olan bir evlilik biçimidir. Levirat evliliğindeki mantık, ölen eşin malı ve mülkünün akraba toplulukları içinde korunmasıdır. Eş olacak kadın için verilen başlık parası ya da "kalın" ailenin tamamı tarafından ödenmiş kabul edildiği için başlık parasında (kalın) diğer aile bireylerinin de payı varsayılmaktadır (Doğan, 2012, s. 191). *Manas Destanı*'nda Bakdevlet Hatun ile Çıyırdı Hatun, Cakıp Han'ın eşleri, Akılay, Karabörk ve Kanıkey Hatun Manas'ın eşleridir. Çok eşli bir toplum yapısının tasvir edildiği destanda eşler, kumalar arasında kıskançlık ve dedikodu mekanizmasının etkin bir şekilde sosyal ilişkileri etkilediği görülmektedir.

Savaş sonucu ganimet olarak kadınların elde edilmesi dikkat çekicidir. Manas, ganimet olarak Akılay ve Karabörk Hatunu elde etmiştir. Ganimet yoluyla elde edilen kadınların hiçbirisiyle Manas mutlu olamamış ve bu kadınlardan Manas'ın çocuğu olmamıştır (Karabacak, 1995, s. 198).

Kadınların cariye, ganimet, ikinci ya da üçüncü eş olarak alınabilmesi, çok eşli ataerkil bir toplum yapısının olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Destanda ideal eş, ideal anne olarak sunulan tiplerin ortak özelliğinin gelenek ve göreneklere itaat etmek, annelik rolü, sadakat, zor zamanda eşlerine ve çocuklarına sahip çıkmak, erkek çocuk dünyaya getirmek, doğurgan olmak gibi özellikler olduğu görülmektedir. İdeal eşler, anneler toplumsal cinsiyet normlarına uygun, uysal, sessiz ve itaatkâr tipler olarak ön plana çıkmaktadır.

Sembolik (Yardımcı) Kadın Tipi

Manas Destanı'nda ideal kadın tiplerinin dışında istenmeyen dedikoducu, bozguncu ve beddua eden kadın tipleri mevcuttur. Genellikle Alplerin ikinci eşleri ya da yengeleri konumunda bulunan bu kadınlar, dedikodu mekanizmasıyla bireysel menfaatleri peşinden koşan tiplerdir. *Manas*'ın eşi Akılay ve Karabörk, Karabörk'ün annesi, Er Kökçe'nin ikinci eşi Budaybek, dul kadınlar, kırk kız, yedi kız, Semetey'in eşi Çaçıkey Hatun "*Yardımcı Tip*" olarak yorumlanabilir.

Misafir ağırlamak, bey, han kızına yardım etmek için zırh ve kılıç kuşanmak Yardımcı Tip'in özelliklerindedir (Fedakâr & Aksoy, 2019, s. 114). Kırk savaşçı kız, yedi kız gibi sayılarla anılan fakat ismi telaffuz edilmeyen kadınlar da "*Yardımcı Tip*" kategorisine girmektedir. "*Yardımcı Tip*" özellikleri taşıyan bu kişiler, Han Kızı, Bey Kızı, güzel kız, mis kokulu kız olarak tasvir edilen kimselerle düşmana saldırmakta, at binmekte ve ok atmaktadır (İnan, 1992, s. 27-38). *Manas*'ın Karabörk ve Akılay isimli eşleri Yardımcı Tip kategorisinde yer almaktadırlar. Destanda pasif ve edilgen konumları, menfaat peşinden koşmaları, dedikoducu olmaları yönüyle olumsuz bir görünüme sahiptirler. *Manas*'ın ganimet olarak aldığı Akılay ve Karabörk, çocuk dünyaya getirememiş, *Manas* üçüncü kez evlilik yapmıştır. *Manas*'ın toy ve şenlik yaparak aldığı eşi Kanıkey, *Manas*, düşman üzerine akın düzenleyeceği zaman hayır duaları ederken diğer eşlerinin olumsuz tutum ve kötülük dileyen tavırları dikkat çekicidir. Destanda Torgavut halkının kadın bir kralı olduğundan bahsedilmektedir. Bu Kraliçenin elinden topraklarını almak isteyen çok sayıda erkek Alpin hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Torgavut halkının kadın kralı, Kadın kraliçe Muzkindek'in karısı idi (İnan, 1992, s. 54). Sadece isminden bahsedilen, aktif olarak destanda roller üstlenmeyen kadın kraliçe "*Yardımcı Tip Kadına*" örnektir. Yardımcı Tip Kadınlar, gelenek ve göreneklerin taşıyıcısı, kültür yayıcısı konumundadır.

Niceliği sayılan fakat ismi sayılmayan kırk kız, yedi savaşçı gibi mitolojik unsurlar destanların tamamlayıcı bileşenleri arasında kabul edilmektedir (Çobanoğlu, 2007). “*Semetey'in Kaaragul'a Aldanması*” bölümünde Manas'ın oğlu Semetey'in Konurbay tarafından tüfikle vurulması sonrası Semetey ağır bir şekilde yaralanmıştır. Bu durumu gören Bakay isminde bilge, Semetey'in vücuduna girmiş kurşunların çıkmasının tek çaresi olarak, iffetli bir kadının yaranın üzerinden atlaması olduğunu söylemiştir (İnan, 1992, s. 161). Bunu görenler, iffetli kadın olarak bildikleri Ay Çörek'i çağırmışlardır. Ay çörek, yaranın üzerinden iki kere atlamasına rağmen kurşun çıkmayınca çevredekiler onun iffetinden şüphe duymuşlardır. Bu duruma üzülüp ağlayan Ay çörek yaranın üzerinden bir kez daha atlayınca vücuda girmiş kurşunlar birden çıkıvermiştir. Dolayısıyla “Yardımcı Tip kadın” destanın beklenmeyen aşamalarında ortaya çıkan, keramet ve hikmet sahibi kadınlar olabileceği gibi, olayların öznesi değil nesnesi konumunda bulunan kendisine biçilen edilgen ve pasif rolleri temsil eden kadınlardan oluşabilmektedir. Yardımcı Tip kadınlar, Alp Tipi savaşçı kadının özelliklerini (kırk kız, yedi kız) kısmen taşımakla birlikte genellikle olumsuz özellikleriyle kurgulanmış tiplerdir. Beddua eden, ters cevaplar veren, kendi kıskançlık duyguları ve bireysel çıkarları için dedikodu mekanizmasını kullanan bu kadınlar (Karabörk, Akılay, Çaçıkey Hatun, Karabörk'ün annesi, Er Kökçe'nin ikinci eşi Budaybek) toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu tiplerdir. İkinci ya da üçüncü eş olabilme, hane ya da ev işi işleriyle uğraşma “*Yardımcı Tip Kadın*” ın bazı özelliklerindedir.

Sonuç

Manas Destanı'nda yer alan kadınlar, tutumları ve toplumsal eylem biçimlerine göre Alp Tipi Kadın, İdeal Eş ve Anne Tipi Kadın, Yardımcı (Sembolik) Tip Kadın olmak üzere üç farklı tipte görünmektedir. Cesur ve savaşçı kadınlar Alp Tipi Kadın grubuna girerken, toplumsal cinsiyet rolleriyle uyumlu, sadık, kanaatkâr, itaatkâr ve hane içi rolleriyle öne çıkan kadınlar ise İdeal eş ve anne Tipi kadın grubuna girmektedir. Kimi özellikleriyle Alp Tipi Kadına benzeyen olumsuz, edilgen ve pasif rolleriyle ön plana çıkan kadınlar ise Yardımcı (Sembolik) Tip Kadın grubuna girmektedir.

Manas Destanı, Kırgız Türk kadınlarının sosyal konumunu, yaşam biçimini, değerler sistemi ve düşünce yapısını yansıtan önemli bir yapıttır. Toplumsal cinsiyet normları bakımından zengin bir veri kaynağı paylaşan destan, günümüzden geçmişe kadar uzanan kadın unsurunun kamusal alanda temsili, kadın kimliğini yansıtmaya açısından işlevseldir. Destanda çok eşli

evliliklerin kıskançlık, kin ve nefret duygularını tetiklediği, bu durumun dedikodu mekanizmasıyla toplumsal yaşamı olumsuz etkilediği anlatılmıştır. Çok eşli aile yapılar, kıskançlık, dedikodu ve rekabeti ortaya çıkaracağı için toplumsal grubun birlikteliği ve dayanışmasına zarar verebilmektedir. Bunun yanında destanda gelenek, görenek, töre, din gibi sosyal kontrol mekanizmalarıyla kadınların denetim altında tutulduğu görülmüştür. Cakıp Han, kendisine çocuk veremeyen eşine kutlu gecelerde dua edip, türbe mezar ziyaret etmedin, yalvarmadın. Çocuksuz kadın meyvesiz odun ağacına benzer diyerek eşinin örf ve adetlerine yerine getirmediği için çocuk sahibi olmadığını belirtmiştir. Nitekim Kırgız Türk toplumunda kadından beklenen törelere itaat, örf ve adetleri yerine getirmektir. Bu bakımdan *Manas Destanı*'nda anlatılan toplumun ataerkil kodlara sahip olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Evlilik türleri açısından çok eşli ve levirat evlilik biçiminin yaygın olduğu görülmüştür. Levirat, kocası ölen kadının kocasının erkek kardeşlerinin birisiyle evlenmesini ve mal, mülkün aile birliği içinde korunması esasına dayalı bir evlilik biçimidir. Hatta kocası Manas'ı kaybeden Kanıkey Hatun, kayınpederi Cakıp Han'dan baskı görmüş, Manas'ın üvey iki erkek kardeşinden birisiyle evlenmesini istemiştir. Destanda, kadınların cariyeye, ikinci eş, ganimet olarak alınabildiğinden bahsedilmiştir. Manas, ilk iki eşini Akılay ve Karabörk Hatunu savaş ganimeti olarak aldığı belirtmiştir. Bu eşlerinden çocuk sahibi olmadığını ve toy yaparak gerçek bir evlilik yapmak istediğini babasına bildiren Manas, Temir Han kızı Kanıkey ile evlenmek istemiştir. Evlilikte denklik düşüncesinden hareketle Kanıkey'in kendi kadar cesur, at binen, ok atan birisi olup olmadığını sınamak için yiğitlerinden birini Kanıkey'e göndermiştir.

Kanıkey, Manas'ın adamını mağlup edince Kanıkey'in Manas'a layık bir eş olabileceği kabul görmüştür. Babasını kız istemeye gönderen Manas'ın babasına hitaben Cakıp han, sinirlenmeyiniz. Senin oğlun Manas'ın iki karısı bulunduğunu duydum. Onun içindir ki "Damat olacak kimdir? Diyerek kızını koruma amacıyla çok eşli evlilikleri eleştirmiştir. İslam kültürüne göre kızına mehir isteyen Temir Han, sonunda kızı Kanıkey'in Manas ile evlenmesine razı olmuştur. Kadınların evlilik konusunda fikirlerinin sorulmamasına karşın Manas'ın savaş ganimeti olarak kadın seçeceği sırada genç kadınlara evlilikte seçme hakkının tanınmış olması dikkat çekicidir. Şooruk Han: kızların cariyeye olarak değil, hür hanımlar olarak askerlerden beğendikleriyle evleneceklerini ilan etti. Askerleri saf olarak dizildiler. Kızlar bu askerler arasından beğendiklerini

seçtiler ve evlendiler. Destanda bir kişinin onurunu zedelemenin ve onu aşağılamanın yolu “Kadınımı elinden alacağım ifadesidir. Kadınların, erkeğin namus ve onurunu temsil ettiği bir destanda erkeğin namusundan bahsedilmemesi düşündürücüdür.

Kaynakça

- Akyüz, Ç. (2010). *Manas Destanı*'nda alp kadın tipi. *Mukaddime*, 1, 169-180.
- Bars, M. E. (2014). Ak Kağan Destanı'nda kadın tipi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(3), 94-111.
- Bayrak İşçanoğlu, İ. (2018). Kırgız aile ve sosyal-kültürel hayatında kadın. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmalar Dergisi*, 2(1). 358-366.
- Beşirli, H., & Ünal, A. (2015). Kırgızistan'da politik toplumsallaşma sürecinde eğitim kurumunun fonksiyonu-Manas'ın yedi öğüdü. *Gazi Türkiyat Dergisi*, 17, 1-12.
- Beybutova, I. (1995). Manas Destanı'nda askeri terimler. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas* (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.192-197). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Caynakova, A. (1995). Manas Destanı'nda nesillere uzanan mefhumlar ve tarihle ilişkisi. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*, (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.145-160). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Çakmak, D. (2009). Manas Destanı'nın iktisadi incelemesi. *Gazi Akademik Bakış*, 3(5), 171-194.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Türk dünyası epik destan geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çorotegin, T. (1995). Kaşgarlı Mahmut'un Divan'ı ve Manas Destanı'nda doğu Türklerinin savaşları. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*, (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.160-165). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Demir, E. (2021a). Çalıkuşu romanı: Cumhuriyet dönemi öğretmen kadın kimliği inşasının toplumsal cinsiyet normları bağlamında yorumlanması. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 317-340.
- Demir, E. (2021b). Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi ve erkek hegemonyasının görünümleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 306-315.
- Demir, E. (2022). Yengeçli Kuyu: Bir Yörüğün Toros Anıları. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 12, 341-346.
- Doğan, İ. (2012). *Sosyoloji kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Döğüş, S. (2015). Kadın alplardan bacıyân-ı rum'a (Anadolu bacıları teşkilatı); Türklerde kadının siyasi ve sosyal mevkiei.

- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 127-150.
- Enginün, İ. (1995). *Manas Destanı*'nda şehir ve bozkır. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*, (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.165-177). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Fedakâr, S. (1996). *Manas Destanı*. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1(1). 256-259.
- Fedakâr, S., & Aksoy, H. (2019). Türk destanlarındaki kadın tiplerin tespiti ve tahlili: Kırgız destanları örneği, *Millî Folklor*, 16, 105-120.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk medeniyet tarihi* (Haz. İ. Aka ve K.Y. Koprman). İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- Günay, U. (1998). *Manas Destanı*'ndaki kadın adları ile ilgili bir deneme. *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım armağanı* içinde. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı
- Gürsoy Naskali, E. (1995). *Manas Destanı*'nda soy-dil-din üçgeni. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas* (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.288-294). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Harvilahti, L. (1995). İpekyolu destanlarında kültürel kimlik ve ideolojik tahrifat. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*. (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.278-288). Ankara: TDK Yayınları 625.
- İnan, A. (1992). *Manas Destanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2001). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları
- Kara, Ü. (2020). Türk destanlarında kadına yönelik temel toplumsal cinsiyet rolleri. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22). 362-370.
- Karabacak, E. (1995). *Manas Destanı*'nda ganimet anlayışı. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*, (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.197-202). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Kara Düzgün, Ü. (2014). *Türk destan kahramanı ve Başkurt destanlarının tipolojisi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları
- Kaplan, M. (1951). Dede Korkut kitabında kadın. *Türkiyat Mecmuası*, 9, 99-112.
- Kaplan, M. (1985). *Tip tahlilleri: Türk edebiyatında tipler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2004). *Türk destanında alp tipi. Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kıdırbayeva, R. (1995). Manas ve eski Türklerin destan geleneği. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*, (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.21-32). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Köprülü, M. F. (1993). Alp, MEB İA, İstanbul. 1993, C I, s. 383.
- Koç, Y. (2017). Banu Çiçek'ten Gülcemal'e alp kadın tipinin izleri. *Journal of Turkish Language and Literature*, 2(3), 147-154.
- Reichl, K. (1995). Manas anlatımlarında değişken ve statik unsurlar. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*, (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.48-61). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Sipahioğlu, H. S. (1998). Manas Destanı'nda evlenme adetleri ve günümüze akisleri. *Folkloristik Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı* içinde (s.439-448). Ankara.
- Uçak, S. (2013). Şan Kızı Destanı'nda alplerin yaratılışı ve alp tipi üzerine bir değerlendirme. *Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4, 133-143.
- Uslu, F. (2010). *Bir yörüğün Toros anıları*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları
- Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Türkmen, F. (1995). Manas Destanı ve Anadolu halk edebiyatı. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*, (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.110-116). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Seyitoğlu, B. (1995). Manas Destanı'nda giriş merasimleri. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*, (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.1-9). Ankara: TDK Yayınları 625.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldız, Naciye (1995). Manas Destanı'nda sosyal ilişkiler ve bunların Dede Korkut hikâyeleri ile mukayesesi. *Bozkırdan bağımsızlığa Manas*. (E. Gürsoy Naskali, Ed.) içinde (s.177-192). Ankara: TDK Yayınları 625.

The Living Story of the Kyrgyz Turks: Women's Typologies and Gender in the Manas Epic

Extended Summary

The Manas Epic is one of the longest epics in the world, which contains information about the way of life of the Kyrgyz Turks, their system of values and cultural elements. The epic is the national identity of the Kyrgyz Turks in terms of

providing original information about the social history of the Kyrgyz people. Manas is an actual folk product with psychological, political and cultural motivations that reflect the social memory of the Kyrgyz Turks with the intellectual tradition and structure of thought that it represents.

The Manas Epic has a rich content in terms of women's studies and gender discipline. The Manas Saga contains detailed information about the social status of a woman, her position, forms of marriage, title (bold) money, ceremonies for asking for a girl, family life. Considering the periods when the epic was formed, a series of events that developed under the influence of Islam is observed. As a matter of fact, religion is an important social institution that shapes social life in Turkish society. The social status of women in the Kyrgyz Turks in the epic has a close relationship with the religious factor, geographical conditions, way of life, land system, state and management system. In general, the social position of women in Turkish epics is advanced from the Greek, Egyptian civilizations and the Christian Western world. In contrast to societies where human rights and women are not valued, where women are witched; where evil is seen as the source of bad luck, the positions of women described in Turkish epics are stronger. The fact that women have a nomadic or sedentary lifestyle has not changed the outcome. Women are a social being and gain an identity in society. Therefore, due to the continuation of the generation, moral factors, traditions and customs, economic factors, it is expected that women will start a family when their age matures. This is how the positioning of women directly in the family institution can be interpreted. According to Gökalp, the "Pederi Family" form is widespread in the ancient Turks. The father's family is not a patriarchal family system, but, on the contrary, it represents a libertarian type of family in which a man and a woman are equal.

When the actions and attitudes of women and their social relations with men are examined in the Manas Epic, it is seen that a deep patriarchal understanding prevails. In the epic, women are characterized differently. Firstly, women were presented as second wives, concubines, being obtained as booty as a result of war, as objects given with title (bold) money. The "ideal wife, lover, mother type of woman", located in a household or tent, engaged in cleaning pots, spoons, weaving, caring for children, stands out for its patterns of actions and behavior in accordance with gender norms. The second is an "Alpine-Type Woman" who rides a horse on a battlefield with a man, chases enemies, brandishes a sword, and shoots arrows. "Alpine Type" is not just an adjective generated by geographical space and sociology, it represents a national identity, moral maturity, and a respected character with its social virtues. It is not peculiar to Alpine-Type men, who stand out for their courageous and warlike qualities. On the contrary, the "Alpine Type Woman" is often included in the Manas Saga. Even if the geographical location, social conditions and religion of the Turkish tribes have changed, the "Alpine Type" woman has not changed. The third type is the so-called "Symbolic Auxiliary Type", auxiliary types of women who cast spells, saw dreams, appeared in battles (forty girls, seven auxiliary girls), gossiped and harbored hostility. Seven warrior girls or forty girls who are not mentioned by name, who are located next to the main female characters, the Chinese woman pehlivan are a few of them.

In the research, the data obtained by the document review technique were analyzed by the content analysis method. Content analysis is the process of systematizing unsystematic and irregular data in such a way as to create meaning

and content integrity. The purpose of content analysis is to classify the data in the direction of meaning and shape, to create concepts and to examine the network of inter-dec relationships. In this context, developing experimental knowledge, creating an understanding and perspective, deciphering the inter-concept relationships by comparing them with a rich interpretation power is one of the features of content analysis. According to the space, time, attitude and actions of the female characters, their typologies are created and divided into themes. According to the characteristics of female characters and their mode of action, the Typology of Alpine-Type Women has been created according to the characteristics of horseback riding, arrow shooting, wrestling, warrior and brave. Secondly, the Ideal Typology of wife and mother Type Women has been created with characteristics such as gender norms (represented by household duties, child care, household cleaning, dishwashing, cooking, welcoming guests into the house, representing her when there is no man), glorified by maternal roles, loyal and obedient wife roles in line with gender norms.